
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ'NDE (KKTC) BANKA KRİZLERİ ÜZERİNE LİTERATÜREL BİR ÇALIŞMA

Okan ŞAFAKLI
Yakın Doğu Üniversitesi, İİBF, Bankacılık ve Finans Bölümü
osafakli@neu.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, literatürel bir perspektifle KKTC'deki banka krizlerinin temel nedenlerini ve sonuçlarını ortaya koymak ve sektörü istikrara kavuşturmak için öneriler geliştirmektir. Çalışmada elde edilen temel bulgulara göre; KKTC'deki banka krizlerinin temel nedenleri, dış etkenler, makroekonomik politikalarından kaynaklanan sorunlar, kredi riski ve yönetimi, yasal düzenlemeler, holding bankalar, Merkez Bankası bilanço yapısındaki bozulmalar, sermaye yeterliliği, ahlaki boyut ve düzenleme ve denetlemedeki yetersizlik başlıkları altında ortaya konmaktadır. Çalışmada ayrıca, krizin banka mevduat ve plasmanlarını olumsuz etkilediği ve yerel bankalara güvenin sarsılarak mevduatların Türkiye menşeli bankalara kaydığı gözlemlenmiştir.

ABSTRACT

The basic aim of this study is to determine the basics of the banking crises in Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) within the framework of literature survey in order to create and preserve stability in the sector. According to the basic findings of the study critical factors causing banking crises can be categorized under the headings of external factors, macroeconomic policies, legal arrangements, holding banks, lender of resort, credit risk & management, capital adequacy and ethical issues combined with the regulatory and supervisory deficiencies. Furthermore it has been observed that crisis negatively affected bank deposits, credits and public confidence on local banks in such a way that financial investors direct or swing their deposits from Government banks and Private commercial banks to Foreign banks with head offices in Turkey

such as Türkiye İş Bankası AŞ and TC Ziraat Bankası.

GİRİŞ

Dünyanın neredeyse her bölgesinde gelişmekte olduğu gibi gelişmiş ülkelerde de gerçekleşen banka ve finansal krizler çeşitli ekonomik, politik ve sosyal istikrarsızlık ve olumsuzluk yarattığı gibi uluslararası finansal piyasaların entegrasyonu nedeniyle kolayca diğer ülkelere yayılabilmektedir. Dolayısıyla, banka krizlerinin temel nedenlerinin belirlenmesi krizlerin gerçekleşmeden önlenmesi veya kriz sonrası doğru kararların alınması için gerekli görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı KKTC Bankacılık Sisteminde yaşanan son bankacılık krizinin nedenlerini ortaya koyabilmektir. Bu çerçevede yapılan literatür araştırması sonucunda oluşan kriz nedenlerinin KKTC Bankacılık Sisteminde ne derecede krize neden olduğu incelenecektir.

Çalışmada konu bütünlüğü açısından giriş sonrası ilk bölümde banka krizlerinin nedenlerini ve sonuçlarını araştıran ampirik ve betimsel eserlerin irdelendiği literatür araştırması yer almaktadır. Daha sonraki bölümlerde ise sırasıyla KKTC'de son gerçekleşen bankacılık krizinin sonuçları, krizin muhtemel nedenleri ve sonuç ortaya konacaktır.

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Bankacılık krizlerinin sonuçları, belirtileri, nedenleri ve önlenmesi ile ilgili ampirik ve betimsel çalışmaları kapsayan temel literatürel bulgular aşağıda belirtilmektedir:

Bankacılık Krizlerinin Sonuçları

Bankacılık sistemini etkileyen finansal krizler bankaların etkinlik ve verimlilikten uzak çalışmasına yol açmakla kalmamış, kurumsal yapıda da bozulmalara neden olmuştur. Bankacılık krizlerinin yayılma etkisi ile diğer sektörleri etkilemesi sonucunda sorun makroiktisadi istikrarı etkileyecek boyutlara ulaşmıştır. Bu bağlamda krizin maliyeti bankacılık sektörünün iyileştirilmesinin bütçeye yükü ve onun ulusal gelirdeki payı ile sınırlı kalmayıp, reel anlamda daha büyük boyutlara ulaşmıştır. Son Asya Finansal Krizinde gözlemlendiği gibi bankacılık ve döviz krizi gelişen piyasalarda finansal serbestleşme ile başlayan uluslararası sermaye akımlarına açılmanın yarattığı ikiz krizler olarak ortaya çıkmış ve önce ülke, ardından dünya ekonomisini etkiler hale gelmiştir. (Glick and Hutchison, 1997). Bankacılık krizleri ile reel ekonomi arasında sistemik krizler yaratan çift yönlü bir ilişkinin olduğunu banka krizlerinin sonuçları açısından açıklamak gerekmektedir. Daha açık bir şekilde ifade edilirse, bankacılık sistemindeki gelişmeler reel ekonomiyi etkilerken, reel ekonomideki gelişmeler de ona kaynak yaratan ve ondaki olumlu gelişmeler sonucu kaynak bulan bankacılık sistemini etkileyebilmektedir (Bernanke, 1983).

Gelişen ülkelerdeki (developing countries) bankacılık krizleri son 15 yılda sanayileşmiş ülkelerdekilerden çok daha ciddi olmuştur. Caprio-Klingebiel (1996) hem sanayileşmiş hem de gelişen ülkeler için bu dönemin bankacılık krizlerine ilişkin olarak kapsamlı bir veri tabanını bir araya getirmişlerdir. Yazarların zarar veya tasfiye maliyetleri (resolution costs) tahminlerine göre, en ciddi sanayileşmiş ülke bankacılık krizi, tahmini zararları hemen hemen GSYİH' nin % 17 sine ulaşmış olan İspanya'nındır (1977-85). Bunun hemen ardından (azalan sırada) GSYİH' nin % 8 i ile Finlandiya (1991-93), % 6 sı ile İsveç (1991) ve % 4 ü ile Norveç (1987-89) gelmektedir. A.B.D. deki tasarruf ve kredi sandıkları (saving and loan associations) krizi GSYİH' nin % 3 üne mal olmuştur ve Japonya'daki güncel batık kredi (bad loan) sorununun giderilme maliyeti yüksek olacaktır. Buna karşın Caprio ve Klingebiel gelişen dünyada zararların veya tasfiye maliyetlerinin GSYİH' nin % 10 unu aştığı – yakın zamanlardaki Venezuela (% 18), Bulgaristan (% 14), Meksika (%12-15) ve Macaristan (% 10) örnekleri dahil – bir düzinenin üzerindeki örnek belirlemişlerdir. Bir çok örnekte (Arjantin, Ivory Sahili, Şili) kayıplar GSYİH' nin % 25 ine eşit yada bundan fazladır. Böylesi tahminler kaçınılmaz olarak kesin olmamakla birlikte gelişen ülkelerdeki bankacılık krizlerinin daha ciddi sonuçları olduğu çok sayıda farklı çalışmanın ortak bir bulgusudur (örneğin;

BIS (1996), Lindgren et. al. (1996) ve Sheng (1996).

Bankacılık Krizlerinin Belirtileri

Finansal krizin iki önemli bileşeni bankacılık ve döviz krizleridir. Bankacılık sektörünün ülkeler arası farklılığı kurumsal ilişkiler, mülkiyet yapısı, ölçek farklılıkları, sektörel yoğunlaşma, sistemsel denetim, uluslararası mali standartların varlığı, teknolojik altyapı gibi özelliklerden kaynaklanır. Ancak KKTC gibi gelişmekte olan ekonomiler benzer bankacılık sistemine ve sorunlarına sahip olduklarından bankacılık krizine yönelik genel tanımlar yapılabilmektedir. Caprio ve Klingebiel'e göre bankacılık krizi, 1- bankacılık sistemi sermayenin pratik olarak yok olması, 2-geri dönmeyen kredilerin toplam banka kredilerinin % 15 – 20 si civarında veya bunu aşmaması, 3- bankacılık sektöründe sıkıntıların giderilmesinde maliyetin (sermayenin yeniden yapılanması vs) GSYİH nin en az % 3–5'ine ulaşması, durumlarının her birinin ortaya çıkması ile tanımlanmaktadır (Caprio ve Klingebiel, 1996).

Kaminsky ve Reinhart ise, Caprio ve Klingebiel'den farklı olarak bankacılık krizlerini “olaylarla” açıklamaktadırlar (Kaminsky ve Reinhart, 1999). Şöyle ki, onlara göre bankacılık sisteminde kriz, banka kapatılması veya kamu tarafından el konulması veya banka kapanma, birleşme veya devlet tarafından el konmanın olmadığı, ancak en az bir önemli finansal kuruluşa büyük miktarda devlet yardımının yapılması halinde ortaya çıkmaktadır.

Bankacılık Krizlerinin Temel Nedenleri

Bankacılık krizleri finansal krizlerin önemli bir bileşeni olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, Bankacılık ve finansal krizlerin ekonomik aktiviteyi nasıl azalttığını anlamak için hangi faktörlerin finansal krize neden olabileceğini öncelikle bilinmesi gerekmektedir. Mishkin (1996), faiz oranlarının artmasını, belirsizliğin artmasını, varlık piyasasının bilançoaya etkilerini ve banka paniklerini, finansal krize neden olan dört faktör olarak sıralamıştır. Yine Mishkin'e (1996) göre, Amerikan finansal kriz tarihinden çıkarılan sonuçların, bilgi ve zamanlama şekli ile asimetric bilgi yaklaşımının finansal krizlerle ilgili açıklamalarına uyduğu görülmektedir. Birçok finansal kriz banka paniği ile değil, faiz oranlarındaki artış, sermaye piyasalarındaki çöküş ve faiz farklarının artması ile başlamıştır. Bu problemler sonucunda oluşan ters seçim ve ahlaki tehlikenin (moral hazard) neden olduğu yatırım ve ekonomik aktivitenin azalması banka paniklerinin yaşanmasına neden olmuştur (Öçal & Çolak,

1999:286-287;Mishkin, 1998:215;Göktaş,2000:3-12).

Gelişmekte olan ülkeler üzerine yapılan bir çalışmada bankacılık krizlerinin temel nedenleri makroekonomik istikrarsızlık, ilişkili kredileme, hükümet müdahaleleriyle finansal liberalizasyon paralelinde etkin olmayan düzenleme ve denetleme şeklinde ortaya konmuştur (Economist, 1997). Benzer şekilde yapılan çalışmalarda, gelişmekte olan ülkelerde bankacılık krizlerinin nedenleri, 5 başlıkla açıklanmaktadır. Bunlar, ülkesel makroekonomik politikalar, dış makroekonomik koşullar, döviz kuru rejimi, iç finansal yapı, denetim ve düzenlemedeki problemlerdir (Goldstein and Turner, 1996; Demirgüç - Kunt and Detragiache, 1997),

Gelişmekte olan ülkelerdeki banka krizlerinin nedenlerini ortaya koyan yukarıdaki etmenlerin yanında özellikle banka yönetiminden kaynaklanan unsurların belirtilmesi gerekmektedir. Bunlar, kötü risk analizi, zayıf iç kredi kontrol sistemleri ve kötü kredi politikaları (Parasız, 2000:227), yetersiz sermaye, zayıf iç yönetim, denetçilerin zayıf otoriteye sahip olmaları (Remnhack, 2000), spekülatif hareketler, (Llewellyn, 1999; Hoenig, 1999, Aydın, 2000: 13-30), yanlış kredi portföyü ve riskli işlemler (Fischer ve Smaou, 1997) şeklinde özetlenebilir.

Dünyanın birçok yerinde gerçekleşen bankacılık ve finans krizleri incelendiğinde, bu krizlerin temel nedenleri arasında ahlaki boyutun da önemli yer tuttuğu görülmektedir. Öncelikle, bankacılık mevzuatına aykırı olarak yürütülen faaliyetler en büyük bankaları etkileyen finansal krizlerin temel nedenleri arasında yer almıştır (Ayyoup 2002).Bu çerçevede, bankacılık sektöründe gerçekleşen ahlak dışı davranışların başında rüşvet, yolsuzluk ve suistimaller gelmektedir (Hauri 2000; Carse 1999). Banka krizlerinin diğer bir ahlaki boyutu ise ilişkili kredileme (connected lending) olarak ifade edilmiştir (Eichengreen & Rose, 1998: 2; Hoenig, 1999). Bankacılık krizlerinin mikroekonomik nedenleri arasında gösterilen 'şeffaflığın olmaması' da ahlaki bir etmendir (Coşkun 2001: 4).Bankacılık krizlerinde ahlaki boyut olarak ifade edilebilecek diğer unsurlar kamu finansmanı ya da kamu adına finansman şeklinde yorumlanan yukarıda belirtildiği gibi politik müdahaleler ve ahlaki tehlike riskidir

Bankacılık Krizlerinin Önlenmesi

Bankacılık krizlerinin gerçekleşmeden önce önlenmesi veya sonrasında isabetli kararların alınmasında temel görev bankacılık düzenleme ve denetleme mekanizmasına düşmektedir. Günümüzde uluslararası olarak uygulanan temel

düzenleme ve denetleme kuralları Basle Komite tarafından ortaya konmaktadır (Basle Committee, 1997: 20-25) Bankacılık düzenleme ve denetlemenin esas amaçları mevduat sahibi ve müşterinin korunması, parasal istikrar, etkin ve rekabete dayalı finansal sistem (Spong, 1985:5-8), sistematik ve kişisel riskin önlenmesi yanı sıra sistemik etkinliğin artırılmasıdır (OECD,1992: 31).Bu çerçevede sağlam bir finansal ve bankacılık sektörü hedeflenmektedir.

Genel olarak ortaya konan bankacılık düzenleme ve denetleme kurallarının yanısıra güçlü ve istikrarlı bir finansal ve bankacılık sistemi için yapılması gerekenleri aşağıdaki gibi sınıflandırmak mümkündür:

- Yönetimin dürüstlüğünün ve yetkinliğinin artırılması,
- Bankacılığın şeffaflığının artırılması (banka varlıklarının gerçekçi değerlendirilmesi, kamuya açıklama, güvене yönelik raporlama),
- Kamu sektörünün bozucu etkilerinin sınırlandırılması (son kredi mercii, mevduat sigortası, sistemden çıkışlar),
- Düzenleyici ve denetleyici nezaret ile riskleri kontrol etmek, yasal çerçeveyi güçlendirmek,
- Kriz zamanında resmi likidite sağlanması,
- Reformların ilettilmesi,
- Ulusal ve uluslararası denetimin koordinasyonunu özendirme (Folkerts – Landau ile Lindgren, 1998; Jones, 1999).
- Genelde bankaların sermaye, yönetim kapasitesi, yeteneği ve sinerji potansiyelini artırmayı hedefleyen birleşmelerin teşvik edilmesi (Takan, 2001: 796-798; Gösterici, 2000: 60-61), ve
- Yeni banka kurma veya şube açma, banka birleşmelerini onaylama ve mevzuata tam uyumu denetleme görevlerini üstlenecek bağımsız ve özerk Düzenleme ve Denetleme Kurulunun kurulması (Bahadır, 1999:266-286; Parasız, 2000: 154).

KKTC'DE BANKA KRİZLERİ VE SONUÇLARI

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde kurulmuş bulunan Bankalar ,23 Kasım 2001 tarih ve 122 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmış olan 39/2001 sayılı Bankalar Yasası kapsamında faaliyet göstermektedir. İlgili yasa kapsamında halen 25 adet Banka faaliyet göstermekte olup bu bankaların sektörel dağılımı şöyledir.

Kamu Bankaları:	2
Bankalar Yasası Kapsamında	
İşlem yapan Kooperatif Bankaları:	2
Yabancı Mevduat Bankaları :	5
Ticari Yerel Bankalar	16

Toplam	25

Halen sektörde 25 banka faaliyet göstermiş olmasına rağmen 1999 yılı sonunda KKTC’de başlayan “Ekonomik ve Mali Kriz” öncesinde Bankaların sayısı 37’ye ulaşmış bulunmaktaydı .Kriz süresince 37 bankanın 12’si gerek yapısal bozuklukları ,gerek birleşmeleri, gerekse mali bünyelerinin zayıflaması nedeni ile kapanmış veya kapatılmıştır.

KKTC’de faaliyet göstermekte olan 25 bankanın yanı sıra 32 de Off-shore Banka dışa yönelik olarak KKTC’de faaliyet göstermektedir

KKTC’de Bankaların kuruluş sermayesi 39/2001 sayılı yasa ile US 2,000,000.\$-(İki milyon Amerikan Doları) karşılığı Türk lirası olarak belirlenmiştir (İhtisas Komisyonu, 2002: 2).

Daha önce belirtildiği gibi 1999 yılının son aylarında Türkiye’de meydana gelen ekonomik ve siyasi gelişmelerin neticesinde oluşan bankalar krizi ve yine KKTC’den kaynaklanmayan nedenlerden dolayı Kasım 2000 ve bilahare Şubat 2001’de Türkiye’de gelişen ekonomik kriz ve devalüasyon sonucu Türkiye ile aynı para birimi kullanmakta olan KKTC daha büyük boyutlarda krizden etkilenmiştir. KKTC’de banka krizlerinin toplam maliyeti yaklaşık 200 Trilyon TL olmuştur. Bu rakam ise 1999 yılına ait GSMH’nın yaklaşık % 50’sidir. Buna ilaveten, dalgalı kura geçilmesi nedeni ile yapılan devalüasyondan dolayı %50’nin üzerinde toplumun alım gücü azalarak üretimde düşüş , ekonomide ise durgunluk yaşanmıştır. Şöyle ki , 1977 fiyatlarıyla 1999 yılında 9,090.8 Milyon TL olan GSMH, 2000 yılında 9037.9 Milyon TL, 2001 yılında ise 8545.9 Milyon TL olarak gerçekleşmiştir (DPÖ, 2002: 2-3).

Ülkede gerçekleşen ekonomik kriz ve banka krizlerinin doğal bir sonucu olarak, banka mevduat ve plasmanları da olumsuz yönde etkilenirken yerel bankalara olan güven sarsılarak mevduatların büyük bir bölümü Türkiye menşeli bankalara kaymıştır.

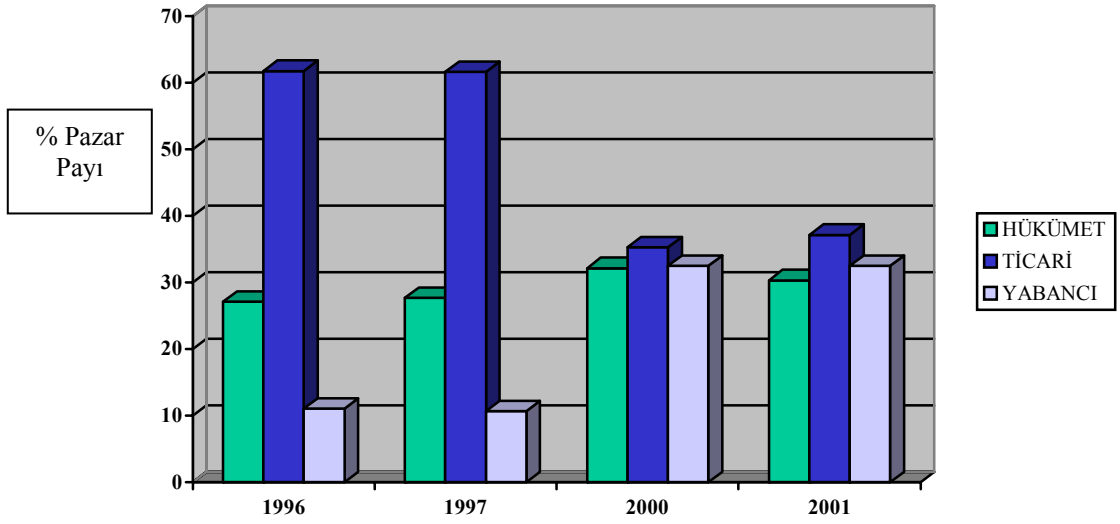
2001 yılında yaşanan gelişmeler ve ağırlaşan sosyo-ekonomik koşulların etkisiyle tasarruf eğiliminde reel olarak bir gerileme gözlemlenmektedir (DPÖ ,2001: 50-53). 2000 yılının Ocak –Mayıs döneminde toplam mevduatlar %27.9 oranında artarak cari fiyatlarla 172,426,892.0 milyon TL’ndan 220,469,922.0 milyon TL’na ulaşmıştır.

2001 yılının aynı döneminde ise toplam mevduatlar % 12.7 oranında artarak 292,771,506.0 milyon TL’ndan 329,882,343,0 milyon TL ‘na yükselmiştir. Ancak 2001 Ocak- Mayıs döneminde Tüketici Fiyatları Endeksi’ndeki (TÜFE) artışın %34.53 oranında gerçekleşmesi toplam mevduatların reel anlamda gerilediğini göstermektedir.On iki aylık dönem esas alındığında, yine reel bir azalmanın olduğu gözlemlenmektedir. Mayıs 2000-Mayıs 2001 döneminde toplam Türk Lirası mevduat %49.6 oranında artmasına rağmen, TÜFE %70.8 oranında artmıştır. 2000 yılının Ocak –Mayıs döneminde mevduatlar içinde ,vadesiz mevduatların payı %14.1’den %19.6’ya yükselmiş , buna karşılık vadeli mevduatların payı %85.9’dan %80.4’e gerilemiştir. 2001 yılının aynı döneminde vadesiz mevduatların toplam içindeki payı ,%29’dan %23.5 seviyesine inmiş ve buna karşılık olarak vadeli mevduatların ise toplam içindeki payı %71’den %76.5 seviyesine yükselmiştir.Mayıs 2000-Mayıs 2001 on iki aylık dönemde toplam döviz mevduatları ,%15.1 oranında azalarak 504,249.1 bin \$’dan 428,928.8 bin \$’a,vadeli döviz mevduatları da %25.2 oranında azalarak 328,879.6 bin \$’dan 246,025.6 bin \$’a gerilemiştir. Buna rağmen aynı dönemde ,vadesiz döviz mevduatları ise ,%3.9 oranında az bir artışla 175,369.5 bin \$’dan 182,263.2 bin seviyesine yükselmiştir.Döviz tevdiatlarının ise yıldan yıla azaldığı ,Mayıs 2000-Mayıs 2001 döneminde %48.1 oranında azalarak 3,460.1 bin \$’dan 2,015.3 bin \$ seviyesinde gerilediği görülmektedir. 2000 yılının Ocak –Mayıs döneminde toplam banka plasmanları cari fiyatlarla %10.5 oranında azalarak 551,339,571.0 milyon TL’den 493,666,251.0 milyon TL’na inmiştir. 2001 yılının aynı döneminde ise plasmanlar ,%39.8 oranında artarak 525,442,898.0 milyon TL’den 729,673,065.0 milyon TL’na yükselmiştir. On iki aylık dönem esas alındığında ,Mayıs 2000-Mayıs 2001 döneminde toplam plasmanlarda %47.8 oranında bir artış olduğu gözlenmektedir.Ancak aynı dönemde,TÜFE %70.8 oranında gerçekleşmesi toplam plasmanların reel anlamda azaldığını göstermektedir.Bu dönem içinde kullanılan plasmanların kamu kurum ve kuruluşların ,yurtiçi ve yurtdışı ticaret, şahsi ve mesleki borçlar kalemlerinde yoğunlaştığı gözlenmektedir (DPÖ, 2001: 50-53).

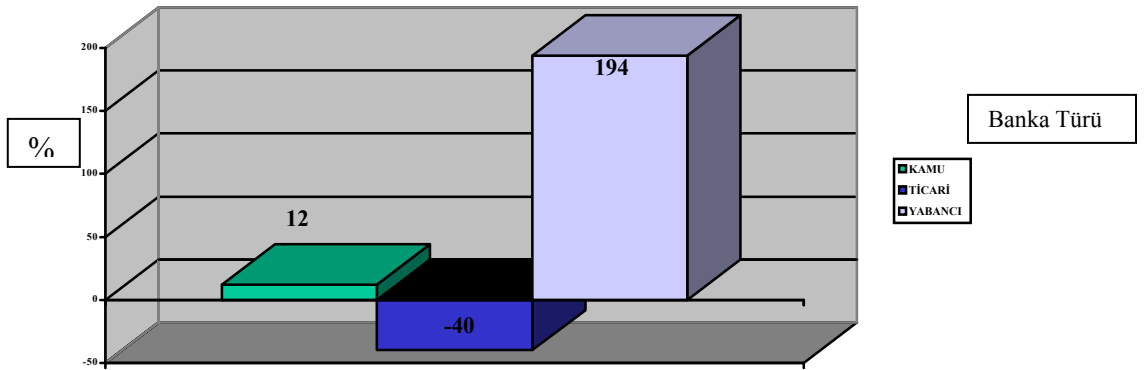
Tablo 1’de görüldüğü gibi 1999 yılında toplam mevduatlarda % 131.06’lık artış gerçekleşirken bu rakam 2000 yılında % 9.63 olmuştur. Bunun temel nedeni tasfiye olan bankalar ve yerel bankalara olan güvenin sarsılmasıdır .Şöyle ki, Şekil 1 ve Şekil 2’de görüldüğü gibi kriz sonrası KKTC’deki yerel bankalara güven sarsılmış ve önemli ölçüde mevduatlar Türkiye menşeli yabancı bankalara kaymıştır.

Tablo 1 . KKTC 'deki Yerel Bankaların Toplam Mevduatlarındaki % Değişim		
KAYNAK: KKTC Merkez Bankası		
Yıl	Toplam Mevduat (Milyon Türk Lirası)	% Değişim
1996	61,423,943	-
1997	134,422,294	118.84
1998	229,247,028	70.54
1999	529,690,914	131.06
2000	580,714,721	9.63
Eylül 2001	975,616,948	68.00

Şekil 1. KKTC Bankalarındaki Mevduatların Dağılımı (1996-2001)
KAYNAK: KKTC Merkez Bankası

Şekil 2. KKTC'deki Bankalarda Mevduat Değişimi (1996 –2001)
KAYNAK: KKTC Merkez Bankası

KKTC'DE BANKA KRİZLERİNİN TEMEL NEDENLERİ

KKTC banka krizlerinin temel nedenlerini ayrıntılı bir şekilde açıklamadan önce konuya kısa bir özetle girilmesi yararlı olacaktır. Şöyle ki, ekonomide liberalleşme sonrası bankacılık ve finans sektöründe istikrarı tehdit edecek şekilde sektörde yönetim siyasi otoriteye bırakılmış, gerekli yasal düzenlemeler yapılmamış, teknik ve idari açıdan günün gereklerini yansıtabilen denetim ve gözetim etkinliği sağlanmamış, toplumsal gereklilik olmamasına rağmen genelde sermaye yapıları bozuk, kaliteli yönetim özelliği taşımayan aşırı ölçüde holding banka kurulmasına müsaade edilmiş, kooperatif bankalarının sektörde haksız rekabet yaratmalarına engel olunmamış ve Merkez Bankası'nın "son başvurulacak merci" niteliği ortadan kaldırılmıştır. Tüm bu olumsuzluklara ilaveten ilişkili kredileme sonucu bünyeleri son derece zayıflayan bankalar 1999 yılındaki Türkiye kaynaklı krizden hemen sonra kırılmışlardır. Banka paniği sonucu oluşan hücum, bulaşıcılık etkisi ile hızla yayılarak diğer bankalara da yayılmış, bilançoları zaten kötü durumda olan holding bankaları ödeme güçlüğüne düşerek mudilerin bu hücumuna karşı koyamamışlardır (Bektaş, 2003).

KKTC'de yaşanan ve topluma maliyeti yaklaşık \$200,000,000 olan bu bankacılık krizinin nedenleri devam eden bölümlerde ele alınarak incelenmeye çalışılacaktır.

KKTC'de gerçekleşen banka krizleri hem ülke içindeki hem de ülke dışındaki etmenlerden etkilenmiştir. Bu nedenle, kriz nedenleri dışsal ve içsel nedenler diye iki kısımda incelenecektir.

Dışsal Nedenler

Daha önce belirtildiği gibi Türkiye'de meydana gelen ekonomik ve finansal krizler yanında devalüasyon aynı para birimini kullanan KKTC'yi de doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla, Türkiye'deki döviz, faiz oranı ve enflasyondaki istikrarsızlık aynı şekilde KKTC'ye de yansımaktadır.

İçsel Nedenler

Aşağıda özet olarak atıfta bulunulan içsel nedenler, KKTC'de idari, yasal ve finansal açıdan kontrol altına alınabilecek etmenleri içermektedir.

Makroekonomik Politikalar

Ülkedeki ekonomik olumsuzluklar nedeniyle güdülen makroekonomik politikalar da bankacılık krizini doğuran temel nedenler arasında bulunmaktadır. Kamu finansman açığı nedeniyle reel sektör yerine büyük ölçüde kamu sektörünün fonlanması, kambiyo rejiminin liberalleşmesi, yüksek faiz oranları ve enflasyon, Merkez Bankası'nca kamuyu finanse etme adına munzam karşılık oranlarının yükseltilmesi, Kalkınma Bankası'na kaynak yaratmak amacıyla tahvil çıkarılması gibi politikalar bankacılık krizinin oluşmasına katkı koymuştur (KKTCMB, 2004 10).

Yasal Düzenlemeler

1980'li yıllardan itibaren uygulanan selektif kredi politikalarının kaldırılması, faiz oranlarının serbestçe belirlenmesi ve liberal kambiyo düzenlemeleri sonucunda KKTC bankacılık sistemi önemli yapısal değişikliklere uğramıştır. Ancak, bu finansal liberalleşmeye rağmen sektörde etkin rekabetin sağlanması, sermaye yapısının güçlenmesi, yüksek risk almalarının önlenmesi, yatırımların verimli alanlara yönlendirilmesi, şeffaf ve açık bir yapının oluşturulması ve banka yönetiminde tecrübe, uzmanlık ve ahlaki unsurların öngörülmesine yönelik yasal düzenlemelerin yapılmaması bankacılık krizlerinin nedenleri oluşturmuştur. Bu kapsamda, banka kuruluş koşulları arasında ödenmiş sermaye tutarının elli milyar TL gibi uluslararası standartlara göre çok düşük bir düzeyde tutulması, banka kurulmasında nihai kararın Bakanlık yani siyasi otoritede olması, bankacılık hizmetleri dışında farklı alanlarda da faaliyet gösteren kooperatif bankalarının bankacılık mevzuatından kaynaklanan yükümlülüklere tabi olmamalarından haksız rekabete ve dengelerin bozulmasına yolaçması ve kayıt dışı mevduata ortam yaratacak şekilde munzam karşılık oranının yüksek tutulması KKTC'de krize neden olan en önemli yasal eksiklikler veya yetersizliklerdir. Kriz sonrası ortaya çıkan bankaların kötüleşen sermaye rasyoları, aşırı banka sayısı, batık krediler, kötü banka yönetimi, ilişkili kredileme ve kayıt dışı mevduat büyük oranda yasal boşluklardan kaynaklanmaktadır.

Denetim ve Gözetim

Bankacılık krizi öncesi KKTC mali sektörü incelendiğinde mali mali sektörü düzenleme yetkisi Bakanlıkta toplanmış, denetleme de ise hem Merkez bankası hem de Bakanlık yetkili kılınmış ancak, nihai karar merci Bakanlık yani siyasi otorite olmuştur. Bu durum sonucunda mali sektörün düzenlenmesi ve denetlenmesi siyasi otoritenin kararlarına bağlı hale gelmiştir. Ayrıca, yukarıda belirtildiği gibi yasal düzenlemelerde de

yetersizlikler ve/veya zayıflıklar olduğu halde zamanında gereken tedbirlerin alınması yoluna gidilmemiştir.

Sistemde Tek Düzen Hesap Planı (TDHP) uygulamasının olmayışı ve bankaların münferiden hesap planı kullanması sektörün bir bütün halinde şeffaf ve eşzamanlı olarak izlenmesine olanak tanımamıştır. Uzaktan gözetim ve erken uyarı sistemini sağlayacak mekanizmanın geliştirilmemesi ve risk merkezinin olmaması da sektördeki geleceğe yönelik risklerin tespit edilmesinde önemli bir eksiklik olarak ortaya çıkmıştır (KKTCMB, 2004: 11-12)

Yukarıdaki hususlara ilaveten finansal liberalleşme karşısında etkin denetim ve gözetim yapabilecek yaptırım gücüne sahip yeterli uzmanın olamaması da olumsuz bir denetim ve gözetim unsurudur. Dolayısıyla, dış denetçilerin yetki donanımındaki eksiklik ve iç denetçilerin banka lehine davranmaları, bankacılık sistemindeki denetim ve gözetim fonksiyonunun yerine getirilememesine yol açmıştır (Şafaklı 2003a:217-232).

Batan Bankaların Şirket Yapısı

Bankacılık krizi sonrası ortaya çıkan ilişkili kredileme bulgularından da anlaşıldığı gibi batan bankaların neredeyse tamamı holding banka niteliği taşımaktadır. Başka bir deyişle, banka ortaklarının bankacılık dışında faaliyet gösteren işletmeleri bulunmaktadır. Bu durumu yaratan olgu ise, başta banka kuruluş sermayesinin düşüklüğü ve banka kurma izninin siyasi otoriteye bağlı olmasından cesaret alan işadamlarının ucuz maliyetle toplanan kaynakları (mevduat) işletmelerine aktarmak üzere banka kurmaları şeklinde açıklanabilir. Ancak, bu bankalarda toplanan kaynaklar ekonomide çeşitlendirme ilkesinin aksine kredi olarak kullanılırken genelde hakim ortaklar ve/veya bunlara ait şirketler üzerinde yoğunlaşmış ve bu durum çok ciddi bir risk unsuru doğurmuştur. Bu şekilde düşük maliyetle kredi sağlayan holding bankaları kredilerini etkin olmayan, verimsiz ve kârsız yatırımlarda kullanarak banka gelirini ve sermayesini olumsuz bir şekilde etkilemişlerdir. Likidite pozisyonları son derece zayıflayan bu bankalara hücum başlaması ile hücumu karşı koyamamış ve sistemdeki bulaşıcılık etkisinin de artmasına neden olarak krizin sistemik krize dönüşmesine neden olmuşlardır (Bektaş, 2003).

Merkez Bankasının Bilanço Yapısı

Emisyon yapma yetkisi bulunmayan KKTC Merkez Bankası'nın en önemli kaynaklarını munzam karşılıklar ve bankalar mevduatı kalemleri oluşturmaktadır. Bu da yabancı kaynağa dayalı bilanço yapısında varlıkların büyük oranda likit

kalemlerden oluşmasını gerektirmektedir. Merkez Bankasının 1994-2000 dönemindeki bilanço yapısına bakıldığında kaynaklarının önemli bir bölümünün kamu finansmanında kullanıldığı ve geri ödemelerin sınırlı kaldığı veya hiç yapılmadığı ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucunda Merkez Bankasının mali gücü zayıflamış ve sektörde oluşabilecek herhangi bir soruna müdahale edebilme yeteneği azalmıştır (KKTCMB, 2004: 13).

Kredi Riski ve Yönetimi

Banka krizi sonrası sorun yaşayan bankalar incelendiğinde, kredi başvuruları değerlendirilirken ve kredi kararları verilirken profesyonellik anlayışıyla hareket edilmediği tesbit edilmiştir. Verilen kredilerde aktif-pasif dengesi ve bankanın likidite durumu dikkate alınmamış, kredilendirmede temel kriterler olan kapasite, karakter, nakit akışı, teminat ve sermaye (Akgüç, 2000: 15) dikkate alınmadan geriye dönüş ihtimali düşük krediler verilmiştir. Banka tarafından takibi yapılmayan bu kredilerin verimliliği ve getirisi düşük alanlara yatırıldığı ortaya çıkmıştır. Buna ilaveten, krizlerin ahlaki boyutunda da açıklanacağı gibi, batan bankalarda bankacılık mevzuatında belirtilen limitlerin ötesinde banka sahip, yönetim kurulu üyesi ve yöneticilere kredi kullanırılmıştır.

- Batan bankalarda etkin iç kontrol mekanizması bulunmadığı tesbit edilmiştir.
- Banka üst düzey yönetiminin onayıyla risk oranını önemli ölçüde artıran spekülasyon hareketleri tesbit edilmiştir.
- Batan bankalar yüksek reel faiz oranı uygulamışlardır. Örneğin, batan bankalar arasında bulunan Everest bank döviz mevduatı % 25 faiz uygulanırken, Kooperatif Merkez Bankası % 18 faiz ile döviz kredisi vermekte idi (Alp ,2003).
- Bankacılık mevzuatına tabi olmayan Kooperatif Kuruluşlar, munzam karşılık ve dispozibilite yükümlülüğü olmadan ticari bankalar gibi bankacılık faaliyetinde bulunmuşlardır. Bu ise sektöre zarar verici ölçüde haksız rekabet ortamı yaratmıştır (Mungan, 2003).

Sermaye Yeterliliği

Bilanço kalemleri diğer kuruluşlardan farklılık gösteren bankalar için, sermaye emniyet supapı görevini yapmaktadır. Genelde, banka aktiflerinin yaklaşık % 70'ini verilen krediler oluşturmaktadır (Rose, 2002: 115).Sermaye ise kredi riskine karşı mevduatların geri ödenmemesinin güvencesini oluşturmaktadır. Şöyle ki, bankacılık alanında otorite konumundaki BIS (The Bank for International Settlements) kriterine göre sermayenin risk ağırlıklı varlıklara oranının en az % 8 olması şartı getirilmiştir (Şafaklı 2003a: 217-232). Dolayısıyla,

bankacılık düzenleme ve denetlemede dikkat edilen temel unsurların başında sermaye rasyoları gelmektedir. Bu hususta KKTC'deki banka krizleri öncesi denetim ve gözetimin yetersiz olduğu daha önce belirtilmiştir. Banka krizleri öncesi banka açmak için gerekli sermayenin 50 milyar TL olması banka sayısını aşırı artırmış ve sektördeki özkaynak yetersizliğini önemli boyutlara taşımıştır. Tablo 2 ve Tablo 3'den görüldüğü gibi 1990'lı yıllarda 13 olan banka sayısı 37'ye yükselirken sektörün Özkaynaklar/GSMH oranı % 41.4'den % 7.9'a gerilemiştir.

KKTC'deki banka sayısı açısından yapılan bir araştırmaya göre; 2000 yılı verilerine göre Avrupa Birliği ülkeleri; Güney Kıbrıs ve Türkiye'yi kapsayan 18 ülkenin karşılaştırmasında, nüfus oranına göre en fazla bankanın KKTC'de olduğu tesbiti yapılmıştır (Şafaklı, 2003b).

Tablo 2. KKTC'de Bankaların Sayısal Gelişimi
(Aralık 1989 - Ocak 2001 Dönemi)

KAYNAK: Şahinkaya 2002: 268

Dönem	Banka Sayısı
Ara.89	13
Eyl.90	13
Şubat 1992	14
May.92	14
May.93	20
Haz.96	25
May.97	27
Tem.98	34
Tem.99	37
Eyl.00	39
Oca.01	37

Tablo 3. KKTC'de Bankaların Özkaynaklar/GSMH Oranı
(1992 - 1999 Dönemi)

KAYNAK: Şahinkaya 2002: 275

Yıllar	Özkaynaklar/GSMH, %
1992	41,4
1993	10,3
1994	11,8
1995	19,2
1996	10,9
1997	10,6
1998	7,3
1999	7,9

Banka krizleri sonrası 2001 şubatında yürürlüğe giren yeni kanunla bankaların kuruluş sermayesi 50 Milyar TL'den 2 milyon US \$'a yükseltilmiştir. Durum böyle olmasına karşın, bu rakam uluslararası kriterlere göre yetersiz görülmektedir. Örneğin, Avrupa Birliği ülkelerinde bankaların kuruluş sermayesi 5 Milyon Euro, Güney Kıbrıs'ta ise 3 milyon Kıbrıs Lirası'dır (Bıçak & Menteşoğlu , 1998: 539; Düzgün, 1999: 239-240).

KKTC'de Bankacılık Krizinin Ahlaki Boyutu

KKTC'de banka krizlerinin temel nedenlerini ortaya koyan yukarıdaki kısım incelendiğinde bankacılıkta etik prensiplerin neredeyse tamamının ihlal edildiği anlaşılmaktadır. Ancak, banka krizlerini yaratmadaki etki açısından en önemli ahlaki etmenler bankacılık mevzuatına aykırılık ve sektörde özerklik sorunu yaratan politik müdahaleler olmuştur.

Bankacılık Mevzuatına Aykırılık

KKTC Merkez Bankası kaynaklarına göre batan bankalara yönelik hukuki soruşturmada aşağıdaki hususlarda mevzuata aykırılık tespit edilmiştir:

- Bankalar yasasında öngörülen disponibiliteler ve mevduat yasal karşılıkların yasa maddelerine uygun olarak tesis edilmediği,
- Bankaların Merkez Bankasına gönderdiği bilanço ve mevduat munzam karşılık cetvellerindeki mevduat rakamlarının gerçeğe aykırı beyan edildiği,
- Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu yasası uyarınca belirtilen tasarruf mevduatı rakamlarının gerçek mevduatı yansıtmadığı,
- KKTC Ekonomi ve Maliye Bakanlığı'nın yayımladığı mevduat toplama ile ilgili tebliğine aykırı davranıldığı,
- Bankaların sahipleri, yönetim kurulu üyelerine ve bankaların yan şirketlerine kullanılan kredilerin Bankalar Yasasının ilgili maddelerine aykırılık teşkil ettiği belirlenmiştir. Bu durum ise risk çeşitlendirmesi ilkesine aykırı bir şekilde ilişkili kredileme durumunu yaratmıştır. Bu şekilde verilen krediler ise verimliliği ve getirisi düşük alanlara yatırılmış ve geriye dönüşü mümkün olmayarak banka krizlerinin temel nedenlerinden birini oluşturmuştur. Batan bankalar arasında bulunan Hürbank, Everest Bank, Finansbank ve Yurtbank'da ilişkili kredileme oranı % 58.8 ile % 92.3 arasında gerçekleşmiştir (Cyprus Today, 2000).
- Batan bankalarda kayıt dışı mevduat kabul edildiği de ortaya çıkmıştır.

Finans Sektörünün Yönetiminde Özerklik Sorunu

Tüm dünyada ekonominin kalbi olarak kabul edilen finans sektörünün etkinliği özerk yönetimle mümkün olabilmektedir. Politik kaygılar ve baskı guruplarından etkilenen siyasi otoritenin finans sektörüne müdahalesi ekonomide istikrarsızlık ve krizleri körüklemektedir. Bankacılık krizi öncesi siyasi otoritenin sektöre yönelik kullandığı ve ahlaki normlara uymayan yetkinin krizi doğuran nedenler arasında bulunduğu ortaya çıkmıştır. Şöyle ki, bankacılık konusunda yeterli uzmanlık bilgisine sahip olmayan Bakanlık yetkilileri banka kurma izni verirken toplumsal gereklilik, sermaye yeterliliği, yönetimde dürüstlük, uzmanlık ve tecrübe gibi kriterleri gözardı etmiş, işadamları ile aralarındaki politik temaslar nedeniyle gözetim ve denetimin gereklerini tam olarak yerine getirmemiş ve Merkez Bankasının kaynaklarını bankacılık sistemi ihtiyaçları dışında özellikle geriye dönüşü olmayan kamu finansmanında kullanarak Merkez Bankasının "Son Ödünç Verme Mercii" niteliğini ortadan kaldırmıştır.

Diğer Ahlaki Unsurlar

Yukarıdaki hususlara ilaveten özellikle banka yöneticilerinin denetim ve gözetim sırasında bilgi saklamaları; iç denetçilerin görevlerinde suistimal yaparak banka lehine davranmaları; bankaların kayıt dışı mevduat kabul etmeleri ve mevduat saklamaları yanında kredilendirmede banka sahipleri ve yönetim kurulu üyeleri ile diğer müşteriler arasında ayırım yapmaları etik açıdan dürüstlük, tarafsızlık, güvenilirlik ve şeffaflık prensiplerinin de ihlal edildiğini göstermektedir.

SONUÇ

Çalışmada sonuç olarak banka krizlerinin sonuç ve nedenleri hakkında aşağıdaki değerlendirme yapılabilir:

- KKTC'de gerçekleşen banka krizleri yerel bankaların mevduat ve plasmanlarını olumsuz yönde etkilemiş ve bu bankalara olan toplum güvenini sarsmıştır.
- KKTC Banka krizlerinin temel nedenlerini , dış etkenler ,kredi riski ve yönetimi,yasal düzenlemeler, holding bankalar,son durak borç mercii sorunu, sermaye yeterliliği, ahlaki boyut ve düzenleme ve denetlemedeki yetersizlik teşkil etmektedir.
- KKTC'deki banka krizleri karşısında güçlü bir finansal ve bankacılık sistemi yaratmak için aşağıdaki öneriler getirilebilir:
- Yönetimin dürüstlüğünün ve yetkinliğinin artırılması,
- Bankacılığın şeffaflığının artırılması (banka varlıklarının gerçekçi değerlendirilmesi, kamuya açıklama, güvene yönelik raporlama),

- Bankaların uyması gerekli ahlaki standartların çıkarılması,
- Kamu sektörünün bozucu etkilerinin sınırlandırılması (son kredi mercii, mevduat sigortası, sistemden çıkışlar),
- Kriz zamanında resmi likidite sağlanması,
- Genelde bankaların sermaye, yönetim kapasitesi, yeteneği ve sinerji potansiyelini artırmayı hedefleyen birleşmelerin teşvik edilmesi,
- Yeni banka kurma veya şube açma, banka birleşmelerini onaylama ve mevzuata tam uyumun denetlenmesi görevlerini üstlenecek, bankalara kendi başına uyarı, cezalandırma ve kapanma cezası verebilecek İngiltere'deki Finansal Hizmet Kurumu (FSA-Financial Services Agent) gibi bağımsız ve özerk bir Düzenleme ve Denetleme Kurulunun kurulması,
- Ahlaki tehlike ve ters seçim ortamı yaratan mevduatların tümüne verilen garantinin tedricen kaldırılarak risk bazlı primler sistemine geçilmesi,
- Sigortaya tabi mevduat miktarı artırılmalı (Şöyleki bu rakam AB'de 20,000 Euro, ABD'de ise 100,000 dolardır) ve
- Kriz sonrası bankaların kuruluş sermayesi 2 milyon ABD \$'ına çıkarılmasına rağmen bu miktar uluslararası kriterlere göre halen yetersiz olup artırılmalıdır.

KAYNAKÇA

AKGÜÇ, Öztin (2000): *Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesi*, Genişletilmiş 6. Baskı, İstanbul, Arayış Yayıncılık.

ALP, G. (2003): *Mülakat*, Kooperatif Merkez Bankası Genel Müdür Yardımcısı, 9 Mayıs.

AYDIN, Selda (2000): "Asya Krizi ve Sermaye Hareketlerinin Vergilendirilmesi", *Maliye Dergisi*, Ocak-Nisan 2000 Sayı:133, Ankara, Maliye Bakanlığı, Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı.

AYYOUP, T. (2002): "UAB Calls For Banking Code of Ethics", *Jordan Times*, 25 August.

"Bank Chiefs Prosecuted" (2000): *Cyprus Today*, 13-19 May, Issue no:438.

BASLE Committee Publications No. 30 (September 1997) <http://www.bis.org/publ/bcbs30a.htm>

BAHADIR, Esin (1999): "Bankacılık Gözetim Sistemi ve Uygulamaları", *Müfettişler Seminer çalışmaları 1999*, Ankara, TC Merkez Bankası Teftiş Kurulu Başkanlığı.

BEKTAŞ, E. (2002): "Kuzey Kıbrıs türk Cumhuriyeti'nde Yaşanan Bankacılık Krizi ve Nedenleri", *4. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları*

Kongresi, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa-KKTC, 28-29 Kasım.

BERNANKE, Ben S. (1983). "Nonmonetary Effects of the Financial Crises in the Propagation of the Great Depression." *American Economic Review* 73, ss.257-276.

BİÇAK, Hasan ve MENTEŞOĞLU, Hüseyin (1998): "Banking Sector of North Cyprus: Comparison with the South Cyprus within the Framework of the Council Directives of the European Union", Working Paper in Economics, 2nd *International Congress for Cyprus Studies*, Eastern Mediterranean University, Famagusta, TRNC.

BIS (1996): *66th Annual Report*, Basle Bank for International Settlements.

CARSE, D. (1999): "The Importance of Ethics in Banking", *Banking Conference on Business Ethics*, Furama Hotel, Hong Kong, 15 September.

CAPRİO, Gerard , Jr., Daniela Klingebiel (1996): "Bank Insolvencies : Cross Country Experience" ,Policy Research Working Paper, No. 1620, World Bank.

COŞKUN, N. (2001): "Gelişmekte Olan Ekonomilerde Bankacılık Krizleri", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, Güz.

FOLKERTS, D. , LANDAU, C. ve JOHAN, L. (1998): *Toward a Framework for Financial Stability*, International Monetary Fund, January.

DEMİRĞÜÇ, K., and ENRICA, D (1997): "The Determinants of Banking Crises: Evidence from Developing and Developed Countries", IMF manuscript.

DÜZGÜN, Mehmet (1999): "Türk Bankacılık Sektörünün Avrupa Topluluğu Bankacılık Sektörüne Uyumu", Müfettişler Seminer çalışmaları 1999, TC Merkez Bankası Teftiş Kurulu Başkanlığı.

DPÖ (2001): *2002 Geçiş Yılı Programı*, Lefkoşa-KKTC, KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü.

DPÖ (2002): *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 2001*, Lefkoşa , KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü, İzleme ve Koordinasyon Dairesi.

ECONOMIST (1997): "A Survey of Banking in Emerging Markets", Supplement, 12 April.

GOLDSTEIN, M. and TURNER, P. (1996): "Banking Crisis in Emerging Economies; Origins and Policy Options", *BIS Economic Papers* no. 46, Bank for International Settlements (October).

EICHENGREEN, B. and ROSE, A. K. (1998): "Staying Afloat When the Wind Shifts: External Factors and Emerging – Market Banking Crises", NBER Working Paper Series, Working Paper 6370, January .

FISCHER, P. K. ve SMAOUI, H. (1997):. "From Financial Liberalization to Banking Failure: Starting on the Wrong Foot?", Working Paper 97-03, CREFA.

GLICK, Reuven Micheal and HUTCHISON , Roman Mareno (1997): "Is Pegging the Exchange Rate a Cure for Inflation? East Asian Experiences" ,*International Trade and Finance : New Frontiers of Research*, ed. Benjamin Cohen, Cambridge University Press.

GÖKTAŞ, Abdullah (2000): " Güneydoğu Asya Krizinin Maliye ve Para Politikaları Açısından Sonuçları", *Maliye Dergisi*, Ocak-Nisan 2000 Sayı:133, Maliye Bakanlığı, Ankara, Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı.

GÖSTERİCİ, Hüseyin (2000): " Banka Birleşmeleri ve Amerika Birleşik Devletleri Uygulamaları", *Maliye Dergisi*, Eylül-Aralık 2000 Sayı:135, Maliye Bakanlığı, Ankara , Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı.

HAURI, K. (2000): "Transnational Commercial Bribery and Corruption: a Challenge for the Financial Industry, Regulators and Supervisors", *Eleventh International Conference of Banking Supervisors*, Basel, 20-21 September.

HOENIG, Thomas M. (1999): "Financial Regulation, Prudential Supervision, and Market Discipline: Striking a Balance", *Conference on the Lessons from Recent Global Financial Crises*, 1 October 1999, Federal Reserve Bank of Chicago.

İHTİSAS KOMİSYONU (2002): *Kıbrıs Sorununda Olası Bir Çözümün Ülkemiz Finans Sektörüne Etkisi*, Lefkoşa, KKTC İhtisas Komisyonu Raporu.

JONES, Griffith (1999): "Towards a Better Financial Architecture", *First Global Forum on Human Development at UNDP*, 31st July, 1999, New York.

KAMINKSKY, Graciela & C.Reinhart (1999): "The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance of Payments Problems" A.E.R.89.

KKTCMB (2004): *Yıllık Rapor 2002*, Lefkoşa, KKTC Merkez Bankası Yayını.

LINDGREN, Carl-Johan, GARCIA, G. and SAAL, M. (1996): *Bank Soundness and Macroeconomic Policy*, Washington: International Monetary Fund

- LLEWELLYN, David T. (1999): "Some Lessons For Regulation From Recent Bank Crises", *Second International Conference on The New Architecture of International Monetary System*, 15 October 1999, Florence.
- MISHKIN, S. F. (1997). "Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective, der. Michael Bruno ve Boris Pleskovic, Annual World Bank Conference on Development Economics 1996, The World Bank, s. 39-55.
- MISHKIN, Frederic.S (1998): *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*, Fifth Edition, USA, Addison-Wesley.
- MUNGAN, Z (2003): *Mülakat*, Devlet Planlama Örgütü Planlama Uzmanı, 17 Nisan.
- OECD (1992): *Banks Under Stress*, Paris-France.
- ÖÇAL, Tezer, ve ÇOLAK, Faruk (1999): *Finansal Sistem ve Bankalar*, Ankara, Nobel Yayınları.
- PARASIZ, İlker (2000): *Modern Bankacılık Teori ve Uygulama*, İstanbul .
- PARASIZ, İlker (2000): *Para, Banka ve Finansal Piyasalar*, 7. Baskı, Bursa ,Ezgi Kitabevi Yayınları.
- RENNHACK, R. (2000): "Banking Supervision", *Finance & Development*, March, ss.27-29.
- ROSE, P. S. (2002): *Commercial Bank Management*, Fifth Ed., New York, McGraw Hill Inter. Ed..
- SHENG, A. (1996): "Bank Restructuring, Lessons From 1980's", *World Bank Publication*.
- SPONG, Kenneth (1985): *Banking Regulation*, 2nd Edition, USA, Federal Reserve Bank of Kansas City.
- ŞAFAKLI, O. (2003a): "Basic Problems of the Banking Sector in the TRNC With Partial Emphasis on the Proactive and Reactive Strategies Applied", *Doğuş University Journal*, Vol. 4, Issue 2, July, İstanbul, Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş.
- ŞAFAKLI, O. (2003b): "The Analysis of Banking and Financial Crises: Case of TRNC", *Second Global Conference on Business & Economics*, July 5-7, Imperial College South Kensington Campus, London-England.
- ŞAHİNKAYA, S. (2002): "KKTC Finansal Piyasalarındaki Gelişmeler Üzerine Bazı Gözlemler", in *Akdeniz'de Bir Ada KKTC'nin Varoluş Öyküsü*, ed. O. Türel, Ankara, İmge Kitabevi.
- TAKAN, Mehmet (2001): *Bankacılık*, 1. Baskı, Ankara, Nobel Yayın-Dağıtım.